

หนังสือหายากและเอกสารตัวเขียน: หอสมุดและองค์กรทางวิชาชีพ

ผศ. ดร. เทอดศักดิ์ ไม่เท่าทอง^๑

หนังสือหายากและเอกสารตัวเขียน (rare books and manuscripts) นับเป็นวัสดุที่บันทึกเรื่องราวต่างๆ ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเป็นวัสดุที่ผู้อ่านไม่สามารถหาอ่านได้จากห้องสมุดโดยทั่วไป หนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนจึงเป็นหลักฐานในอดีตที่ทรงคุณค่าต่อการศึกษา ค้นคว้าและวิจัยเพื่อให้ทราบถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นเอกสารของบุคคลที่เขียนขึ้นด้วยลายมือหรือการใช้พิมพ์ติดเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดสารสนเทศที่ผู้บันทึกต้องการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้บุคคลอื่นได้รับรู้ ทั้งนี้หนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนจึงมีการจัดเก็บและให้บริการในห้องสมุดของหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มุ่งให้ความสำคัญต่อการศึกษา ค้นคว้าและวิจัยในสาขาวิชาต่างๆ โดยเฉพาะในสถาบันอุดมศึกษาที่มีนักวิชาการและนักวิจัยที่จำเป็นต้องใช้หนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนเป็นกลุ่มตัวอย่างหรือเป็นหลักฐานในการศึกษาวิจัยเพื่อยืนยันเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต เพราะหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนเป็นเอกสารปฐมภูมิที่น่าเสนอสารสนเทศที่มีความน่าเชื่อถือ ดังนั้นสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ จึงมีการจัดตั้งหน่วยงานให้ทำหน้าที่จัดเก็บ ให้บริการและ

สงวนรักษาหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนขึ้นภายในสถาบัน

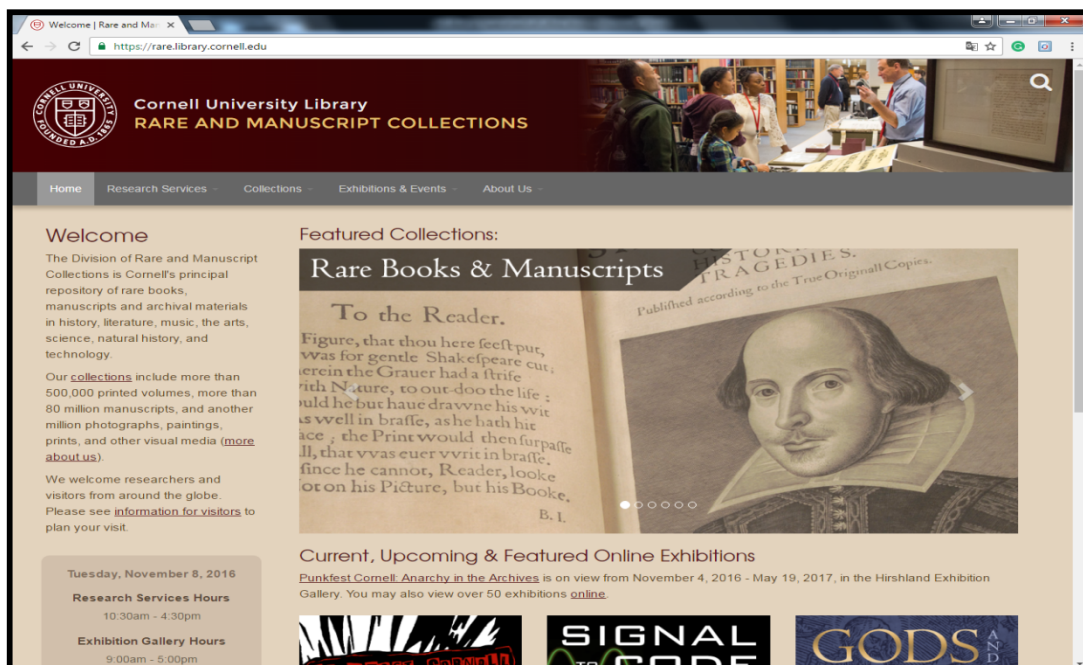
ในส่วนของการดำเนินงานเกี่ยวกับหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนในสถาบันอุดมศึกษานั้น อาจมีการกำหนดรูปแบบของหน่วยงานในหลายลักษณะ เช่น การจัดให้มีห้องสมุดหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียน (Rare Books and Manuscripts Library) เป็นหน่วยงานหนึ่งของมหาวิทยาลัย หรือการจัดให้มีแผนกหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียน (Rare Books and Manuscripts Division) เป็นหน่วยงานหนึ่งของห้องสมุดมหาวิทยาลัย หรือการจัดหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนเป็นคอลเลกชันพิเศษ (special collections) ที่ให้บริการในห้องสมุดมหาวิทยาลัย เป็นต้น ซึ่งการกำหนดรูปแบบของหน่วยงานดังกล่าวมักขึ้นกับนโยบายของสถาบันและหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนที่จัดเก็บและให้บริการอยู่ในสถาบันเป็นสำคัญ

อนึ่ง การจัดให้บริการหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนในสถาบันอุดมศึกษามีขอบเขตครอบคลุมถึงวัสดุประเภทต่างๆ อาทิ หนังสือหายาก เอกสารตัวเขียน เอกสารจดหมายเหตุ โสตทัศนวัสดุ รูปภาพ แผนที่ บันทึกความทรงจำ สิ่งพิมพ์ระยะสั้น (เช่น แผ่นปลิว ปฏิทิน จุลสาร สูจิบัตร เป็นต้น)

^๑ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศิลปศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ภาพประกอบ ๑ ตัวอย่างหน้าเว็บของห้องสมุดหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนในมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย
ที่มา: Columbia University. (2016). *Rare book & manuscript library*. Retrieved from
<http://library.columbia.edu/locations/rbml.html>

ภาพประกอบ ๒ ตัวอย่างหน้าเว็บของแผนกคอลเลกชันหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนในมหาวิทยาลัยคอร์เนล
ที่มา: Cornell University. (2015). *Rare and manuscript collections*. Retrieved from
<https://rare.library.cornell.edu/>

จิตรกรรม สิ่งตีพิมพ์ ทัศนวัสดุ สิ่งประดิษฐ์ทางประวัติศาสตร์ เอกสารส่วนบุคคล และบันทึกต่างๆ ซึ่งวัสดุเหล่านี้มีแนวโน้มเสนอสารสนเทศในสาขาต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ เทววิทยา ปรัชญา วรรณกรรม ดนตรี ศิลปะ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เป็นต้น ผู้ใช้สามารถสืบค้นหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนได้จากฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศของห้องสมุด (library catalog) หรือฐานข้อมูลอื่นๆ ที่ห้องสมุดพัฒนาขึ้น หรือคลังสารสนเทศดิจิทัล (digital repository) โดยห้องสมุดหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนจัดให้บริการวัสดุต่างๆ ในระบบชั้นปิด (closed stack) และห้องสมุดจะอนุญาตให้ผู้ใช้นำวัสดุต่างๆ ไปใช้ได้เฉพาะภายในห้องสมุดเท่านั้น

ในด้านการจัดเก็บและให้บริการหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในปัจจุบันนั้น ห้องสมุดส่วนใหญ่จะอนุญาตให้ผู้ใช้งานสามารถถ่ายภาพจากหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนได้โดยใช้กล้องดิจิทัล ซึ่งต้องได้รับการอนุญาตจากบรรณารักษ์ อีกทั้งยังมีบริการการทำซ้ำวัสดุย่อส่วน หรือการจัดบริการวัสดุต่างๆ ในรูปดิจิทัลเพื่อสงวนรักษาวัสดุที่เป็นต้นฉบับไว้ให้คงอยู่ได้นาน โดยในการขอใช้หนังสือหายากและเอกสารตัวเขียน ผู้ใช้สามารถนำดินสอหรือคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจดบันทึกข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการอ่านเนื้อหา ห้องสมุดไม่อนุญาตให้ใช้ปากกาและไม่ให้ใช้เครื่องสแกนเอกสาร ทั้งนี้เพื่อเป็นการสงวนรักษาสภาพของหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนนั่นเอง

นอกจากการจัดให้บริการหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาแล้ว การพัฒนาความก้าวหน้าของการดำเนินงานเกี่ยวกับหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนก็เป็นสิ่งจำเป็นต่อบุคลากรในวิชาชีพห้องสมุดและสารสนเทศที่จะได้พัฒนาความรู้และวิธีปฏิบัติงานที่เป็นมาตรฐานสากล โดยองค์กรทางวิชาชีพที่มีบทบาทต่อการดำเนินงานหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียน ได้แก่ แผนกหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียน (The Rare Books and Manuscripts Section) หรือที่มีชื่อย่อว่า RBMS [[เว็บไซต์ http://rbms.info/](http://rbms.info/)] ซึ่งเป็นส่วนงานหนึ่งในสมาคมห้องสมุดวิทยาลัยและห้องสมุดวิจัย (Association of College and Research Libraries -- ACRL) ในสังกัดของสมาคมห้องสมุดอเมริกัน (American Library Association -- ALA) มีเป้าหมายในการส่งเสริมความสนใจของบรรณารักษ์ ภัณฑารักษ์และผู้เชี่ยวชาญเฉพาะที่ทำงานเกี่ยวกับการจัดการจัดระบบ ความปลอดภัย การสงวนรักษา การบริหารจัดการและการใช้คอลเลกชันพิเศษ ได้แก่ หนังสือหายาก เอกสารตัวเขียน เอกสารจดหมายเหตุ กราฟฟิก ดนตรีและสิ่งพิมพ์ระยะสั้น โดยมีบทบาทในระดับภูมิภาค ระดับชาติและระดับนานาชาติ ซึ่ง RBMS มีหน้าที่ในการสร้างโอกาสสำหรับความเติบโตทางวิชาชีพให้แก่ผู้ทำงานเกี่ยวข้องกับคอลเลกชันพิเศษในห้องสมุด โดยมีพันธกิจที่สำคัญ คือ (๑) นิยาม พัฒนาและเผยแพร่แนวปฏิบัติต่างๆ (๒) ริเริ่มและสนับสนุนโปรแกรม

การศึกษาต่อเนื่องทางวิชาชีพ (๓) ส่งเสริมการศึกษา การวิจัยและการผลิตสิ่งพิมพ์ที่ตรงความต้องการ ในการทำงานเกี่ยวกับคอลเลกชันพิเศษ และ (๔) เผยแพร่สารสนเทศให้แก่สมาชิกผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ โปรแกรมการศึกษา การฝึกอบรม การประชุมและ สัมมนา

RBMS มีการจัดประชุมประจำปีที่มีชื่อว่า RBMS Conference ทั้งยังมีการจัดทำสิ่งต่างๆ ดังนี้

(๑) แนวปฏิบัติและมาตรฐานเกี่ยวกับการ ยืมระหว่างห้องสมุด การยืมคอลเลกชันพิเศษมาใช้ ในการจัดนิทรรศการ ความปลอดภัย จริยธรรม ทางวิชาชีพ การเข้าถึงวัสดุเพื่อการค้นคว้าและวิจัย การคัดเลือกวัสดุต่างๆ และสมรรถนะของนักวิชาชีพ ที่ทำงานเกี่ยวกับคอลเลกชันพิเศษ ได้แก่ แนวปฏิบัติ และมาตรฐาน ดังต่อไปนี้

- ACRL/RBMS Guidelines for Interlibrary and Exhibition Loan of Special Collections Materials
- ACRL/RBMS Guidelines Regarding Security and Theft in Special Collections
- ACRL Code of Ethics for Special Collections Librarians
- ACRL/SAA Joint Statement on Access to Research Materials in Archives and Special Collections Libraries

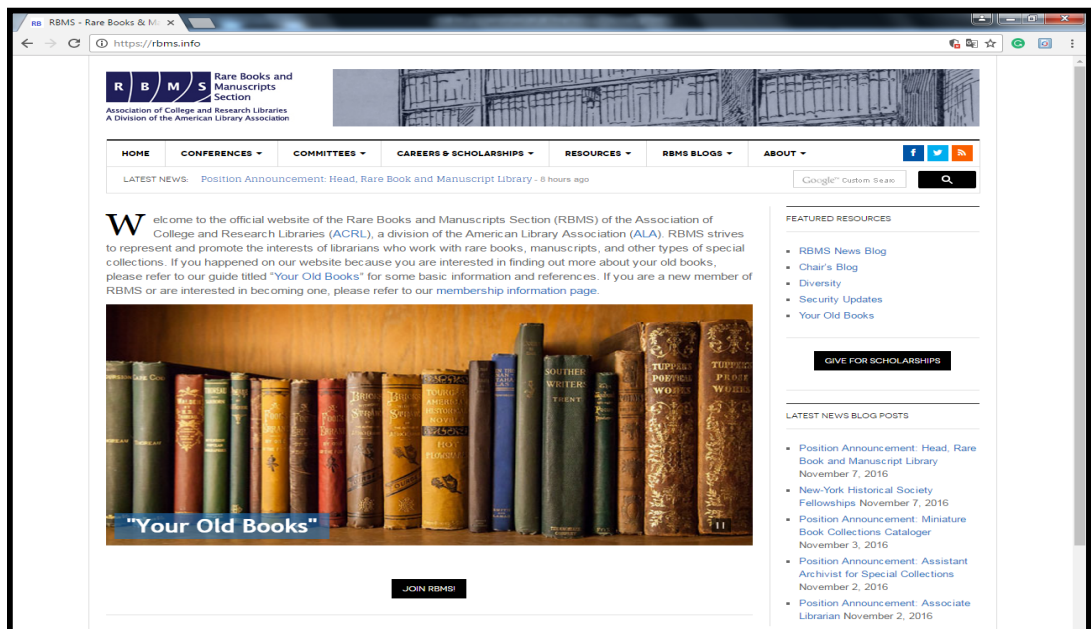
- ACRL Guidelines on the Selection of General Collection Materials for Transfer to Special Collections
- ACRL Guidelines: Competencies for Special Collections Professionals

(๒) สิ่งพิมพ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับ RBMS เช่น RBMS Brochure และ RBMS Manual เป็นต้น

(๓) ศัพท์สัมพันธ์ที่ใช้ในการทำรายการ หนังสือหายากและคอลเลกชันพิเศษ (Thesauri for Use in Rare Book and Special Collection Cataloging) ซึ่งสามารถสืบค้นได้ที่เว็บไซต์ <http://rbms.info/vocabularies/>

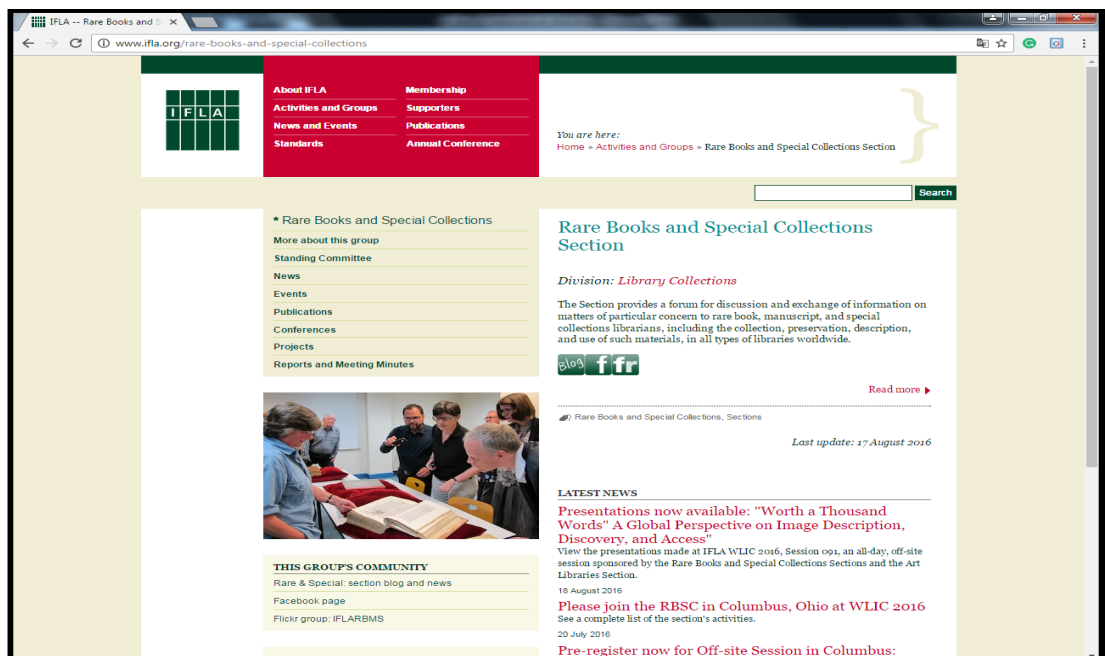
(๔) สิ่งพิมพ์ต่อเนื่อง ได้แก่ RBM : A Journal of Rare Books, Manuscripts, and Cultural Heritage และ RBMS Newsletter

แผนกหนังสือหายากและคอลเลกชันพิเศษ (The Rare Books and Special Collections Section) เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการ ดำเนินงานหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียน โดย เป็นกลุ่มกิจกรรมหนึ่งภายใต้การดำเนินงานของ สมาพันธ์ระหว่างประเทศว่าด้วยสมาคมและสถาบัน ห้องสมุด (International Federation of Library Associations and Institutions -- IFLA) [เว็บไซต์ <http://www.ifla.org/rare-books-and-special-collections>] ซึ่งแผนกงานนี้มีบทบาทในการ จัดเตรียมเวทีสำหรับการอภิปรายและการ แลกเปลี่ยนสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายาก

ภาพประกอบ ๓ หน้าเว็บของแผนกหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียน (The Rare Books and Manuscripts Section)
ที่มา: American Library Association. (2015). *The Rare Books and Manuscripts Section*.

Retrieved from <https://rbms.info/>

ภาพประกอบ ๔ หน้าเว็บของแผนกหนังสือหายากและคอลเลกชันพิเศษ

(The Rare Books and Special Collections Section)

ที่มา: International Federation of Library Associations and Institutions. (2016). *Rare books and special collections section*. Retrieved from <http://www.ifla.org/rare-books-and-special-collections>

เอกสารตัวเขียนและบรรณารักษ์คอลเลกชันพิเศษ รวมถึงการรวบรวม การสงวนรักษา การบรรยาย และการใช้วัสดุต่างๆ ที่จัดเก็บและให้บริการ ในห้องสมุด โดยมีการจัดทำแนวปฏิบัติต่างๆ เช่น แนวปฏิบัติสำหรับการวางแผนการดำเนินงานหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนให้อยู่ในรูปดิจิทัล (Guidelines for Planning the Digitization of Rare Book and Manuscript Collections) และ แนวปฏิบัติสำหรับการยืมวัสดุมาใช้จัดนิทรรศการ (IFLA Guidelines for Exhibition Loans) อีกทั้งยังมีการจัดทำใบปลิว จดหมายข่าว สิ่งพิมพ์และมาตรฐานต่างๆ โดยมีการจัดประชุมประจำปีซึ่งเป็นกิจกรรมภายใต้ IFLA World Library and Information Congress อีกด้วย ♦

บรรณานุกรม

อัมพร ทีชะระ. **ห้องสมุดหนังสือหายาก**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

American Library Association. **The Rare Books and Manuscripts Section**. 2015. Retrieved from <https://rbms.info/>. (September 8, 2016)

Bodleian Libraries. **Manuscripts and rare books**. 2016. Retrieved from <http://www.bodleian.ox.ac.uk/subjects-and-libraries/collections/manuscripts>. (September 8, 2016)

Columbia University. **Rare book & manuscript library**. 2016. Retrieved from <http://library.columbia.edu/locations/rbml.html>. (September 8, 2016).

Cornell University. **Rare and manuscript collections**. 2015. Retrieved from <https://rare.library.cornell.edu/>. (September 8, 2016).

International Federation of Library Associations and Institutions. **Rare books and special collections section**. 2016. Retrieved from <http://www.ifla.org/rare-books-and-special-collections>. (September 8, 2016).

The University of Edinburgh. **Rare books and manuscripts**. 2016. Retrieved from <http://www.ed.ac.uk/information-services/library-museum-gallery/crc/collections/rare-books-manuscripts>. (September 8, 2016).

University of Illinois at Urbana-Champaign. **Rare book & manuscript library**. 2012. Retrieved from <http://www.library.illinois.edu/rbx/>. (September 8, 2016).

The University of Texas at Austin. **Rare books and manuscripts division**. 2016. Retrieved from <http://www.lib.utexas.edu/benson/collections/rare-books-and-manuscripts>. (September 8, 2016).

Yale University. **Beinecke Rare Book & Manuscript Library**. 2013. Retrieved from <http://beinecke.library.yale.edu/>. (September 8, 2016).